

SİYASİ ANALİZ

Afganistan-İran Çatışmasının Sebepleri

H.17 Zilkade 1444 / M.06 Haziran 2023

Hizb-ut Tahrir

Siyasi Analiz

Afganistan-İran Çatışmasının Sebepleri

Her iki ülke için de önemli bir su kaynağı olan Helمند Barajı suyunun paylaşımı konusunda uzun süredir devam eden anlaşmazlık yüzünden Afganistan ile İran arasında gerilim yeniden tırmandı. 3 Haziran 2023 tarihinde Deutsche Welle sitesinin bildirdiğine göre, "Geçen hafta İran ile Taliban güçleri arasında sınırda yaşanan şiddetli çatışmalar sırasında askerlerden ölenler ve yaralananlar oldu. Taraflar arasında yeni bir gerilim dalgası yaşanıyor. Çatışmaların başlaması konusunda karşılıklı suçlamalar söz konusu. Kabil ile Tahran arasında çatışmalar, her iki ülke için de önemli bir su kaynağı olan Helمند veya Afganistan'daki adıyla "Hirmend" Nehri anlaşmazlığının tırmandığı bir sırada gerçekleşti..." 1 Haziran 2023 tarihinde El Cezire sitesinin Rus gazetesi Izvestia'dan aktardığına göre, "İran-Taliban hükümeti arasındaki ilişkiler, iki ülke arasındaki dini ve siyasi farklılıkların yanı sıra, Tahran'ın Afganistan'daki iç savaş sırasında Taliban Hareketi muhalifi Kuzey İttifakı'nı desteklemesi nedeniyle çeşitli gerilimlere sahne olmuştu. İran topraklarında Hamon Gölü'ne dökülen Helمند Nehri su kaynakları için girişilen çatışmayı da unutmamalıyız. 1973'te imzalanan anlaşmalara göre Afganistan, İran'a bu nehirden yılda 850 milyon metreküp su sağlamak zorunda. Taliban iktidara geldikten sonra mesele daha da karmaşık hale gelmiştir..." İki taraf arasındaki sorunların ve çatışmaların nedenleri nelerdir? Ve işler nereye gidiyor? Bu anlaşmazlığı kızıştıran veya çıkar sağlayan ya da sömürge projelerini gerçekleştirmek için anlaşmazlığı istismar eden büyük güçler var mı?

Bu sorunun nedenleri ve işlerin nereye gittiğini öğrenmek için aşağıdaki hususlara bir göz atacağız:

1- 27 Mayıs 2023 tarihinde Fars Haber Ajansının bildirdiğine göre "İran'ın Sistan-Beluçistan eyaletine bağlı Hirmend ilçesindeki Sasuli Karakolu yakınlarında Taliban'ın sınır güçleri ile İran sınır muhafızları arasında çatışma çıktı." Konuya ilişkin bilgi sahibi bir kaynaktan aktarıldığına göre, "İran sınır muhafızları ile Taliban militanları arasında gerginlik yaşandı ve çatışmaya dönüştü." İran İç Güvenlik Güçleri Başkomutan Yardımcısı Kasım Rızayi, yaptığı ilk resmî açıklamada "Tahran, Afganistan sınırında herhangi bir talihsiz olayın yaşanmasına izin vermeyecektir. Taliban, İran-Afganistan sınırında birçok hata yaptı. Komşu ülkelere sınırlarımızın dostluk sınırları olduğunu söylüyoruz, talihsiz bir olayın yaşanmasına izin veremeyiz. Bu sabah Taliban güçleri sınırdaki Sasuli Karakolu'na ağır silahlarla ateş açmaya başladı ve İran sınır muhafızları da ateşe karşılık verdi. Sona eren çatışmalar yeniden başladı ve halen devam ediyor." dedi. Rızayi "İran Emniyet Teşkilatı Genel Komutanı Ahmed Rıza Radan'ın da "İranlı sınır muhafızlarına herhangi bir sınır ihlali ve saldırganlığına kararlı şekilde karşılık verme talimatı verdiğini" belirtti. İran resmi haber ajansı IRNA'nın bildirdiğine göre, "27 Mayıs 2023 tarihinde sınır muhafız güçleri ile Taliban güçleri arasında bugün sınırda yaşanan çatışmalar sırasında 2 Taliban ile 2 İran askeri hayatını kaybetti ve bazı vatandaşlar da yaralandı."

2- Afgan İçişleri Bakanlığı Sözcüsü Abdul Nafi Takur, Twitter hesabından yaptığı açıklamada, "Nimroz eyaletinde bugün çıkan çatışmalarda biri İran, diğeri Afganistan uyruklu 2 kişi hayatını kaybetti, birkaç kişi de yaralandı. İslam Emirliği komşularıyla çatışmayı desteklemiyor" ifadelerini kullandı. (27.05.2023 TOLONews) Afgan polisi, iki taraf arasında birkaç saat süren silahlı çatışmalar nedeniyle 28 Mayıs 2023 tarihinde kapatılan Afganistan-İran arasındaki "İpek Köprüsü" sınır kapısının 29 Mayıs 2023 tarihinde yeniden açıldığını vurguladı... Bütün bunlar, İran-Afganistan sınırında durumun güvenlik açısından kırılgan olduğunu ve her an yeniden alevlenebileceğini gösteriyor. Taliban'ın iktidara gelmesinden bu yana geçen iki yıl boyunca iki taraf arasında 10'dan

fazla çatışma çıktığını bildiğimize göre bu, iki taraf arasında yarı kalıcı bir gerginlik durumu olduğunu doğrular.

3- Afganistan-İran arasında Helمند veya İran'daki adıyla Harmand Nehri suyunun paylaşımı konusunda son günlerde yaşanan anlaşmazlıklar yoğunlaştı. Bu konuda iki ülke arasındaki anlaşmazlık çok eskilere dayanıyor. İki ülke arasında 1973 yılında imzalanan anlaşma, Afganistan'ın İran'a yılda 820 milyon metreküp su sağlamasını öngörüyor. Ama İran, yalnızca 2 milyon metreküp aldığını söylüyor. Böylece iki ülke arasındaki en önemli sorunlardan birinin, su sorunu olduğu görülüyor. Su sorunu, 150 yıl önce İngilizler ülkeyi böldüğünde başlamıştı. İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Seyyid Musevi, 28 Mayıs 2023 tarihinde Twitter hesabından yaptığı açıklamada, "Dikkatli olmalıyız, bugün Zabul-Nimroz sınırında yaşananlar sömürgecilerin komplosunun bir devamı niteliğindedir. Goldsmith, 1872'de kurduğu komployla Sistanabad'ı bugünkü duruma getirmiştir, mirasçıları da bugün İran ve Afganistan'ı yok etmek istiyor... Her iki ülkenin halkı ve seçkinleri, her türlü çatışmanın her iki taraf için de stratejik bir kayıp olduğunu anlamalıdır." ifadelerine yer verdi.

4- Hikâye, Afganistan ve İran'ın General Goldsmith liderliğindeki bir İngiliz tahkim komitesine başvurmayı kabul etmesiyle başlamıştı. 1871 yılında iki ülke arasındaki sınırları çizmeye başlayan Goldsmith, 1 yıl içinde tamamlamıştır. İki ülke arasındaki ortak sınırlar uzundur ve Zülfikar Boğazı'ndan başlar. Kuzeyde İran, Afganistan ve Türkmenistan arasındaki sınır üçgeni Malak Siah Dağı'na kadar uzanır. Güneyde İran, Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır üçgeni ise 945 km²'dir. Helمند sularının paylaşımı konusundaki anlaşmazlık işte o zaman ortaya çıkmıştır. İngilizler, işgal ettikleri, sömürgeleştirdikleri ve sonra böldükleri tüm İslam ve gayrimüslim ülkelerde olduğu gibi İslami ülkeler Afganistan, İran ve Pakistan arasında kronik bir anlaşmazlık kaynağı yaratmak ve bölünmüş bölgede bir isyanı ateşlemek için sınırların çizilmesi sırasında Sistan ve Belucistan bölgesini ikiye bölmüştür. Bu bölgeyi bu üç ülkeden bağımsızlaştırmak için bir hareketin olması, İngilizlerin bu ülkeye müdahale etmeleri için bir bahane olmuştur. Bu üç ülke, aralarında sınır tartışması yaşıyor ve halkları birbirini öldürüyor. Bu yüzden İngilizler bu ülkelerdeki nüfuzunu korumakta ve zayıflatmak için çalışmaktadır ki kontrolünden çıkmasınlar ya da nüfuzunu kaybettiğinde geri kazanabilsin.

5- İki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığı, özellikle 1896'da Helمند Nehri'nin yönünün değiştirilmesinin ardından da devam etmiştir. Nehrin uzunluğu yaklaşık 1150 km olarak tahmin ediliyor ve bazı Afganistan eyaletlerinin yanı sıra İngilizlerin Afganistan, İran ve Pakistan arasında paylaştırdığı Sistan ve Belucistan eyaletlerinden geçiyor! İran'da bulunan Hamun Gölü'ne dökülüyor. İki ülke arasındaki sınır, İngiliz Albay Henry McMahon tarafından yeniden çizildi ve nehrin suyu 1905'te iki ülke arasında paylaştırıldı, Afganistan'a İran'ın su kaynaklarına zarar verecek şekilde barajlar inşa etmemesini şart koşuldu ve nehir suyunun üçte birini İran'ın almasına karar verildi. Ancak Emir Habibullah Han yönetimindeki Afganistan, bunu kabul etmedi ve bunu İran tarafgirliği olarak değerlendirdi. Anlaşmazlıklar devam etti ve birkaç tahkim komitesi atandı, anlaşmalar imzalandı ve daha sonra anlaşmalar on yıllar içinde bozuldu. İki ülke arasındaki çatışma, 1934 yılında daha da kötüleşince, taraflar, "sınır anlaşmazlıklarında İngiltere'nin tahkimini" öngören ve 1921 yılında imzalanan antlaşmanın 10. maddesine başvurulmamasına karar verdiler ve bir Türk tahkim komitesine başvurular ancak komite başarısız oldu. Ardından 1936 ve 1939'da iki ülke arasında müzakereler başladı ve İranlılar "Kemal Han" Barajına akan suyun yarısını isteyince, Afganlar reddettiler ve görüşmeler başarısızlığa uğradı. Aynı şekilde, 1951 ve 1958 görüşmeleri de fiyaskoyla sonuçlandı. Nihayet iki ülke arasında 1973 yılında İranlılara suyun yüzde 10'undan daha azını veren bir anlaşma imzalandı. Ancak Afgan parlamentosu anlaşmayı onaylamadı. Daha sonra Komünistler 1978'de Afganistan'da bir darbe gerçekleştirdiler ve anlaşmanın tamamını iptal ettiler. Ardından 1979'da Rusya önderliğindeki Sovyetler Birliği Afganistan'a saldırıp ülkeyi işgal etti ve böylece iki ülke arasındaki statü aynen devam etti.

6- Bu durum, Rusların ve müttefiklerinin yenilgisinden ve Afganistan'dan küçük düşürücü bir şekilde çekilmelerinden ve mücahitlerden oluşan bir hükümetin kurulmasından sonra 1996 ile 2001 yılları arasında Taliban'ın ilk iktidara gelişine kadar devam etti. Ardından Amerika, Afganistan'a saldırıp işgal etti. Bu dönemde ve özellikle de Eşref Gani 2014'te iktidara geldiğinde, ülkenin batısında ve doğusunda bulunan, Afganistan'dan çıkıp komşu ülkelere akan, ama Afganistan'ın faydalanmadığı 10 nehir üzerinde barajlar inşa etmeye karar verdi ve üzerlerine yaklaşık 49 baraj inşa etti. İran sınırına yakın Nimroz eyaletinde yapımı 4 yıl süren Kemal Han Barajı inşaatının tamamlanıp Mart 2021'de açılması İran'ın su payını büyük ölçüde etkiledi. Eşref Gani, sadece petrol karşılığında su geçirme niyetinde olduğunu belirtti. 15 Ağustos 2021 tarihinde Taliban Hareketi ikinci kez iktidara gelince İran, yeni hükümetten 1973 anlaşmasına geri dönülmesini istedi. İran'ın kendisinin de komşu ülkelerle su sorunu yaşadığı, kolonyal bölünmeler devam ettiği takdirde sorunlara yol açacağı biliniyor.

7- İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, 18 Mayıs 2023 tarihinde Sistan ve Belucistan eyaletine bağlı Çabahar kentine yaptığı ziyarette, Afganistan yöneticilerini uyardı. Reisi burada yaptığı açıklamada "Harmand Nehri "Helmend"den su alma hakkı, Sistan ve Belucistan halkının hakkıdır. Anlaşmalar ve sözleşmeler bunu öngörüyor" ifadelerine yer verdi. Reisi "Afganistan yöneticilerini tehdit ederek, "Afganistan yöneticileri bunu normal bir mesele olarak görmemeliler ve bu konuyu ciddiye almalılar. Afganistan'daki yöneticileri, Pakistan Sistan ve İran Sistan ve Belucistan'da yaşayan insanların Hirmend Nehri su hakkını derhal vermeleri konusunda uyarıyorum." ifadelerini kullandı. Reisi "Hükümet Umman Denizi'nden İran'ın doğu bölgelerine su getirmek için elinden geleni yapıyor, ama bu proje zaman alacak" dedi. (18.5.2023 Alalam) İran'ın Afganistan Büyükelçisi Hasan Kazımi, İran'ın IRNA haber ajansına verdiği demeçte, "Kajaki Barajı'nda su olduğu kanıtlanır ve Taliban, İran'a Hirmend Nehri suyundan payını vermezse, bu durumda sorumluluğu üstlenmek zorundadır. O zaman tartışma tamamlanmış olacak ve İran hükümeti nasıl davranacağını bilecektir..." dedi. (25.05.2023 El Arabiya) Afganistan'da görev yapan İranlı diplomatın bu açıklamalarından, iki ülke arasındaki durumun patlama noktasına varan tehditler olduğu anlaşılıyor. Geçmişte İran, Amerikalılar ve uydusu Afgan hükümetleri varken, böylesi tehditler savurmamış, onlarca yıldır bu sorunun varlığına rağmen bu hükümetlerle çok iyi ilişkiler kurmuştu. İran cumhurbaşkanı ve diğer İranlı yetkililerin ikaz edici ve tehditkâr açıklamaları, iki ülke arasındaki durumun pek de iyi gitmediğini doğruluyor ve İran kendi bölgesindeki Sistan ve Belucistan'da su sorununu çözene kadar gerilim belirleyici olmaya devam edecektir. Nitekim İran cumhurbaşkanı, Umman Denizi'nden su getirilip tuzdan arıtılması ve ardından tarım arazilerine dağıtılmasından bahsetmiştir. İranlı yetkililerin meseleyi kendi çıkarları için kullanmak ve sorunun kaynağının Afganistan'dan su akışını engelleyen Afganistan hükümeti olduğunu göstermek istedikleri anlaşılıyor. Oysa bu sorunun 150 yıldan fazla bir ömrünün olduğu unutulmamalıdır. Bölge halkında İran rejimine karşı bir öfke var, ihmal ve ötekileştirmeye maruz kalıyorlar.

8- Afganistan İslam Emirliği Sözcüsü Zabihullah Mücahid, 27 Mayıs 2023 tarihinde Twitter hesabından yaptığı paylaşımında, "Kabil yükümlülüklerini yerine getirmeye kararlı, ancak şiddetli kuraklık nedeniyle su seviyesi ciddi oranda düştü... İran tarafının bu konuda yaptığı uygunsuz açıklamalar iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verebilir ve bu nedenle tekrar etmemelidir" diye yazdı. Bu açıklama, tehdit içermeyen uygun bir yanıttır, ama Reisi ve Afganistan'ı hafife alıp tehdit eden diğer yetkililerin tehditkâr açıklamalarını reddetmekte ve uyarılarda bulunmaktadır. Görünen o ki Afganistan, İran ile ilişkileri daha fazla germek istemiyor.

9- Afganistan-İran sınırında Helmend Nehri, Ferah Nehri ve Herirud Nehri gibi nehirlerin yanı sıra Harut Nehri, Hasbush Nehri, Khash Nehri ve Budai Nehri gibi çok küçük nehirler de vardır. Hepsini Afganistan'dan çıkıp iki ülke arasındaki sınırda yer alan Bozek Gölü ve Sabri Gölü'ne dökülüyor. Helmend Nehri, Sistan Ovası'nın ana su kaynağı ve kronik kuraklıktan etkilenen

Sistan ve Belucistan eyaletinin can damarıdır. Afgan nehirlerinin, özellikle Helمند Nehri'nin iki ülke ilişkilerinde önemli bir jeopolitik rol oynadığı görülüyor. Afganistan, ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşmak için su sorununu İran ve diğer ülkelere karşı güçlü bir baskı aracı olarak kullanabilir. Çünkü özellikle bu suyun yaklaşık yüzde 95'i Afganistan'dan çıkıyor.

10- Yukarıdakilerin tümü, sorunun kaynağının İngilizlerin Müslüman ülkeleri "parçalaması"ndan, Sistan ve Belucistan'ı üç parçaya ayırmalarından kaynaklandığını gösteriyor! Bir parçası İran'ın, bir parçası Pakistan'ın, bir parçası da Afganistan'ındır. Bu nedenle nehrin akışı ve göle dökülme yeri (ağız) üç ülke arasında ihtilaf konusu olmuş, üzerinde anlaşmazlığa ve ihtilafa düşmüşlerdir. Eğer bu üç ülke, Allah'ın emrettiği gibi, tek varlık, tek devlet olsalardı işler düzelir, doğru dürüst olurdu. Dolayısıyla İran ile Afganistan arasında çatışmaya yol açan bu sorunun çözümü, İran, Afganistan ve İslam dünyasında kurulu diğer varlıkları ortadan kaldırmaktan, İslam'a dayalı, etnik ve mezhepsel farklılıkları ve İngilizlerin çizdiği sınırları ortadan kaldıran tek bir devlet çatısı altında birleştirmekten geçmektedir. Sorunun kökeninin, sömürgeciliğin İslam beldelerini bölmesi olduğu çok iyi biliniyor. Herkes sömürgeciliğin ve kalıntılarının ateşiyle kavrulmuştur. Yukarıda açıkladığımız gibi bazı İranlı yetkililer tarafından da bu dile getirilmiştir. Sorunun çözümünün, sömürgecilik öncesi olduğu gibi bu ülkenin birlik ve beraberliğini sağlamak olduğu ve bütün temelleri, ayrıntıları ve yönleriyle bu ülkeyi gerçekten İslam'a dayalı tek bir devlet haline getirmek olduğu çok iyi biliniyor. O zaman sular mecrasında akacak, insanlar içecek, hayvanlar suya kanacak, Allah'ın dilediği şekilde yeryüzünde nimetler yetişecek, petrol zenginliği herkese dağıtılacak, böylece herkes Allah'ın bahşettiği nimetlerden nasibini alacak, İslam'ın hükümleri altında mutlu bir yaşam süreceklerdir...

Bunun dışındaki diğer tüm çözümler, kısmi ve geçicidir ve her an patlamaya hazır saatli bombalardır. Bu yüzden herkesi Müslüman ülkelerin birliğini sağlayacak olan Nübüvvet metodu üzere Raşidi Hilafet'i kurmak için sıkı bir şekilde çalışmaya çağırıyoruz. O zaman Müslümanlar İslam'ın izzetiyle iftihar edecek, Allah'ın kardeş kulları olacaklardır.

İslam'ın bizi davet ettiği izzetli, temiz ve onurlu çözüm budur.

"Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Rasûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız."

[Enfal 24]

H.17 Zilkade 1444
M.06 Haziran 2023